

Leven en werken van Portaels, deel 1

Mogelijks bekruipt u een déjà-vugevoel vermits het dictee verder ingaat op het Portaelsdictee van elf maanden geleden. Er was begin 2018 bijna sprake van plagiaat en een dicteecoryfee raadde mij aan auteursrechten bij Sabam te vragen. Op 30 april in het jaar onzes Heren 1818 werd Jean François Portaels geboren als kind van niet-consanguiene ouders, zeer rooms-katholiek en kleinburgerlijk, in het Vlaams-Brabantse, toen nog dorpse Vilvoorde, nog geen kosmopolitische stad, maar een microkosmos. Cultureel-maatschappelijk was het een welgesteld gezin met een zekere renomme, geen huisje-boompje-beestjegezin waar naast het Frans ook het Vilvoords werd gesproken. De ouders betrokken een woning waar nu de stadsdiensten gevestigd zijn, in de schaduw van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Als autochtone Vilvoordenaars genoten zij van savooiekool, de schone van Boskoop, een paardenentrecoteje, een geuzelambiek en een karamelijsje, petits-beurres en guimauves, gekleurde snoepjes in madonnavorm, en quissejes van vrije-uitloopkippen.

Snel werd duidelijk dat Jean François tekentalenten had en op zestienjarige leeftijd stelde hij reeds een eerste keer tentoon in Mechelen, de stad van de maneblossers en Opsinjoorken. Portaels had rêverieën over de verhalen van Duizend-en-een-nacht en zijn gemoed stond op fernweh, een weemoedig verlangen naar vreemde landen, het Morgenland en de contreien errond. De reikwijdte van zijn interesse was dan wel niet wereldomvattend maar het ging wel om het ganse Middellandse Zeebekken. Op zijn achttiende trok hij naar Parijs, toen nog niet de lichtstad, want de elektriciteit was nog niet uitgevonden. Hij logeerde op een mansardekamertje in een etablissement in een banlieue waar kunstenaars toefden. Er stonden een récamier en een gecapitonneerd canapeetje in Lodewijk XV-stijl.

Hij kon er zijn leergierigheid botvieren in de ateliers en maakte kennis met de laatste technieken zoals de trompe-l'oeil. Hij ontdekte er ook de Franse eet- en drinkgewoonten, zoals een deugddoende benedictine, een Franse kruidenlikeur, of een uitheems curaçaotje en frequenteerde kaas-en-wijnnavonden avant la lettre, waar hij kaassoufflé apprecieerde naast cantal in een à-la-carterestaurant en genoot van een margaux, van een appellation contrôlée, geschonken in prachtige rodewijnglazen. In een cafeetje aan de Seine deed hij zich tegoed aan een bouillabaisse, authentieke Provençaalse escargots, kreeft à la nage en een poire belle Hélène. In 1842 participeerde Portaels in Antwerpen, de sinjorenstad, aan het admisse-examen voor de Prijs van Rome. Portaels genoot als winnaar van een jaarlijkse rente van 25.000 Belgische frank, vier keer uit te betalen. De begrote reiskosten waren op een lager bedrag geraamd; de kans op een faillissement was veeleer klein en hij hoefde dus niet te lobbyen.

De reis naar de Eeuwige Stad was geen kleine stap want het reizen verliep niet zoals in deze tijd waarin men een beroep kan doen op een touroperator. De wagons-lits bestonden nog niet, hoewel Thomas Cook in Portaels' geboortjaar al kant-en-klare arrangementen aanbood. Hij vertrok op 6 juni 1843 via Duitsland, waar hij bij een tussenstop schwarzwalderkirschtorte nuttigde en schnaps leerde kennen. Nadien ging de reis via Zwitserland naar Noord-Italië. Een tijdgenoot beeldde Portaels af in een corduroybroek, zittend tussen elspirea's, met een braque ariégeois aan zijn voeten, drinkend uit een alcarraza, een aarden kruik, die de drank koel hield tijdens zijn lange tocht. Meermaals had hij nuits blanches. Hij logeerde in herbergen en kloosters, waar in sommige tuinen een kindje-op-moeders-schoot bloeide, naast look-zonder-look, een soort knoflookkruid.

De voertaal in de kloosters was, hoe kan het ook anders het Kloosterlatijn. In de kloosterslaapkamer lag er op zijn nachtkastje uit avodiré, een tropisch hout, een boek met Schriftuurlijke verhalen. Hij leerde panna-cottapuddinkjes proeven, radicchioslaatjes, cassata-ijs en maraskinotaartjes. Op 22 december 1843 was hij de invité van de consul-generaal in Jeruzalem. Hij arriveerde er witgehandschoend en getooid in een colbertjasje met gepikeerde revers. In de tuin zoomden dwergcipressen een pad af waar verderop een nordmann stond, naast suzanne-met-de-mooie-ogen en een echeveria, een vetplant met bladrozetten en rood-oranje bloemen. Hij at er fettuccine en charoset. De exquisite wijnen stonden er in dame-jeannes, ook demi-johns genoemd. In het Heilige Land leidde hij een seminomadisch bestaan, niet altijd in volstreekte rust want er waren spanningen tussen druzen en maronitische christenen.

Hij werkte aan zijn opdracht als laureaat en produceerde gouaches, aquarellen en lithografieën en ook verdiepte hij zich in de antieke meesters. Hij maakte ontwerpen voor genre-, historie- en religietafereelen, naast pittoreske scènes met heterocliete decors, met zijn etsstift. Op 28 december 1843, Allerkinderen, onnozele-kinderendag woonde hij een eredienst bij in de geboortekerk in Bethlehem. In 1847, vier jaar na zijn vertrek, arriveerde onze eerste Syriëganger weer in Vilvoorde, waar hij à bras ouverts werd verwelkomd.

In 1849 huwde hij Navez' dochter en kreeg bij haar meerdere kinderen, van wie er twee jong overleden. Hij konterfeitte een drieluik voor het hoogkoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, gelegen vlak naast zijn ouderlijke woning. Hij werd gevraagd op het Koningsplein het fronton boven het Romeins peristilium, met Korinthische zuilen, te beschilderen. Hij was leraar teken- en schilderkunst aan het Belgische hof, en onderwees de zus van de latere vorst, Leopold II, Marie-Charlotte. In 1863 werd hij benoemd tot docent aan de Academie en startte hij zijn 'atelier libre', gesitueerd aan het einde van de Sint-Appolonia-impasse, een steegje waar hij alle a priori's overboord gooide en befaamde leerlingen begeesterde en opleidde. Tussen 1865 en 1885 nam zijn bekendheid toe en was er sprake van geschwärm, een overdreven bewondering, mede uitgelokt door de prijzen die hij behaalde, waaronder de gouden medaille in Crystal Palace.

Queen Victoria behoorde tot zijn klandizie en kocht een portret voor de prins-gemaal. Overal ter wereld tussen Dublin en Sydney hingen zijn werken. Hij was de invité van de beau monde. In Boedapest werd hij vergast op een borsjtsfantasietje en wodka en genoot hij van succulente sneetjes van een mangalitza, een Oost-Europees varken. In Turkije vergastte de Ottomaanse vorst hem in zijn serail, op gerechten opgediend in familie-roseserviesgoed. Portaels gedroeg zich steeds salonfähig. In die periode werd hij ook vereeuwigd op een zwart-witfoto. In 1869 maakte hij de opening mee van het Suezkanaal, gelogerd op een stoomschip waar hij naast de piramides ook de sterrenhemel kon bewonderen met de Voerman, de Kleine Leeuw en de Jachthonden. In 1883 werd een overzichtstentoonstelling aan hem gewijd met de werken van twintig oud-leerlingen.

De koning en de koningin vereerden de tentoonstelling met hun aanwezigheid. In 1895, zijn schicksalsstunde, zijn noodlotsuur, overleed Portaels, geëerd als estheet, oud-Oriëntreiziger, die zijn tijd verreisde in gans Europa en Noord-Afrika. Hij ligt begraven met zijn schoonvader en twee van zijn kinderen onder een epitaaf, een grafsteen uit Escosijnse steen, een variant van de blauwzwarte van Doornik.